© www.kjnt.ro/szovegtar

Almási István

Seprődi János és Sztripszky Hiador közös népdalgyűjtése

Seprődi János már népzenekutató pályája elején tisztában volt az összehasonlító módszer alkalmazásának különleges fontosságával. Az etnográfusok közül Jankó Jánost, e módszer akkori jeles képviselőjét a legnagyobb magyar néprajztudósként tisztelte. Ismerte a távoli rokon népek körében végzett nyelvészeti és néprajzi kutatások eredményeit. Ezekből, valamint Szénfy Gusztávnak a 19. század közepén tervbe vett erdélyi gyűjtéséből és Fabó Bertalan hasonló célú elképzeléséből merített ösztönzést ahhoz, hogy 1903-ban figyelmeztessen: „Adatokat kell gyűjteni a velünk együtt lakó nemzetiségek zenéjéről és a velünk rokon keleti népek zenéjéről" (Seprődi J. 1903). A kutatásban egyre jobban elmélyedve a kölcsönhatások tanulmányozását mind halaszthatatlanabb feladatnak érezte, s ezt több írásában is szóvá tette. Érdemes idéznünk véleményének leghatározottabb hangú megfogalmazását: „A magyar zene megoldatlan kérdéseivel foglalkozva megrögzött hitemmé vált, hogy mi ezeket a kérdéseket csak akkor tudjuk megoldani, ha megismerjük a velünk együtt élő nemzetiségek zenéjét is. Ezekre eddig nemigen fordítottak gondot, pedig ezek mondják meg, mit tartsunk a magyar zenéből eredeti vonásnak és mi az átvétel" (Seprődi J. 1908a: 12).

Életkörülményei, állandó megélhetési gondjai nem tették lehetővé, hogy a világosan látott feladatok megoldása érdekében rendszeresen költséges és időigényes terepmunkára vállalkozzék. Az egyetlen gyakorlati lépés, melyet ilyen irányban tehetett, Sztripszky Hiadornak volt köszönhető, akivel Kolozsváron ismerkedett meg azokban az években, amelyekben Sztripszky itt egyetemi hallgató, majd gyakornokként az Erdélyi Kárpát-Egyesület néprajzi előadója, s később az Erdélyi Múzeum-Egyesület tagja, illetve ideiglenesen alkalmazott, óradíjas munkatársa volt. A kárpátukrán néprajzkutató, bibliográfus, nyelvész, irodalomtörténész és műfordító 1908. július 2-án a Máramaros megyei Alsókalocsáról küldött levelében a következő ajánlattal fordult Seprődi Jánoshoz, akit „Kedves Kolléga

Úrként" szólított meg: „Most [...] hogy itt nyaralok jó 3 hetet bátyámnál, a legjobb alkalom nyílt régi tervünk azonnali keresztülvitelére, a magyar és rutén népzene összehasonlítására a helyszínen való gyűjtés útján.

Nagyon kérem tehát, [...] üljön azonnal vonatra. *Huszt* a végállomás, ott már várni fogja bátyám kényelmes kocsija, s onnan 6 órás kocsizás után megérkezhetnék. Bátyám ezennel hivatalosan meghívja koll. urat, s legyen meggyőződve, nagyon szívesen fogadja. Intézze úgy, hogy Kolozsvárról reggel induljon. Este Husztra ér, háljon meg itt a *Pannóniában*. [...] Friss erővel aztán szépen kocsizhat gyönyörű vidéken, a Talabor völgyén fölfelé. [...] okvetlen számítunk jövetelére. Etnografálunk sokat, hegedűjét el ne felejtse. Szívből üdvözli Dr. Sztripszky Hiador."[1]

Seprődi hamarosan útra kelt, és Sztripszky társaságában Alsókalocsán, illetve a Ripinka völgyében fekvő Repenyén népzenei följegyzéseket készített, közben pedig rövid látogatást tett az Ugocsa megyei Magyarkomjáton is. Az Erdélyi Múzeum-Egyesülettől rendelkezésére bocsátott készülékkel 54 szöveges dalt és táncdallamot rögzített fonográfhengerekre. Hogy behatóan tudjon foglalkozni az összegyűjtött anyaggal, figyelmesen áttanulmányozta, és az *Ethnographia* 1908-as évfolyamában ismertette Sztanyiszlav Filippovics Ljudkevics *Etnografickij Zbirnik* című kétkötetes kárpátukrán dalgyűjteményét (Seprődi J. 1908b). Kéziratban maradt jegyzeteinek tanúsága szerint igyekezett ismerkedni a cirill betűkkel is, de a nyelvtanulásban valószínűleg nem jutott messzire. Fonografált dallamainak ugyanis csak egy részét jegyezte le, azokat is szöveg nélkül. Tanulmányútján szerzett élményeiről nemsokára beszámolt *A hazai kisoroszok között* címmel az *Erdélyi Lapok*ban (Seprődi J. 1908a).[2] Az összehasonlító vizsgálódásokból leszűrt következtetéseit hét évvel később a Magyar Néprajzi Társaság folyóiratában foglalta össze, s ebben fölvételei közül öt dallamot adott közre. Noha ennek a tanulmánynak a címe *Magyar hatások a kisorosz zenében* (Seprődi J. 1915), Seprődi rámutatott olyan dallamokra is, melyek a magyar népzenében kétségtelenül a kárpátaljai szomszédoktól való átvétel tényét bizonyítják.

Említést érdemel az a körülmény, hogy Bartók Béla, a népzenei kölcsönhatások legeredményesebb kutatója Seprődivel csaknem egyidejűleg,

---

[1] Seprődi János családi hagyatéka. *Levelek* II/15. (Kézirat) Lásd Függelék 1.

[2] Köztudott, hogy a 20. század első felében a kárpátukránokat *rutének*nek vagy *kisoroszok*nak nevezték.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

1908 októberének elején jegyzett le első ízben román dallamokat, mégpedig Aranyosszéken tett kirándulása alkalmával, Torockón, székelyhidasi román lányok ajkáról. Szlovák népdalokat már korábban kezdett gyűjteni. Ez a párhuzam mindenesetre azt igazolja, hogy Seprődi tőle telhetően lépést tartott a legidőszerűbb népzenetudományi törekvésekkel.

A magyar–kárpátukrán népzenei kapcsolatok igazi jelentőségére mintegy három évtizeddel később Bartók Béla és Kodály Zoltán tüzetes elemzései-fejtegetései derítettek fényt. Bartók *Népzenénk és a szomszéd népek népzenéje* című, 1934-ben közzétett könyvében az alábbiakat állapította meg: „A rutének legjellemzőbb tánczenéje az ún. kolomejka [...] A magyar anyagnak ún. kanásznóta-dallamai feltűnően egyeznek a rutén kolomejka dallamokkal: nyilván ezeknek többé-kevésbé átalakított formái. Kb. 30 ilyen variánscsoport van [...] Ez a szám az egész dallamanyaghoz viszonyítva elenyészően csekély, úgyhogy a rutén kolomejka hatása nem mondható éppen nagynak. Fontosságot ezeknek a nyilván rutén hatás alatt alakult kanásznóta-dallamoknak a következő – szerintem további vizsgálódások alapjául elfogadható – föltevések adnak:

1. Valószínű, hogy a kanásznóták dallamaiból fejlődött ki először a »kuruc nóták« zenéje [...] azután pedig az ún. verbunkos zene. [...]

2. Lehetséges, hogy az új magyar népi dallamok a verbunkos zene hatása alatt keletkeztek. De ezt a hatást nyilván annyi másféle hatás (pl. a régi magyar népi dallamok pentaton rendszerének, pontozott ritmusának hatása, esetleg újabb műdalok hatása) keresztezte, hogy az összefüggés az új magyar és a verbunkos stílus között még nehezebben nyomozható ki, mint a verbunkos zene és a kanásztánc között. A fejlődési menet – inkább érzésem, mint tudásom szerint – ez lehetett: rutén kolomejka > magyar kanásznóta > verbunkos zene > új magyar népi dallamok.

Ez a fejlődési menet – amennyiben igaznak bizonyul – adna jelentőséget a rutén hatásnak, nem pedig a közvetlenül rutén hatás alatt alakult dallamok *száma*" (Bartók 1934: 13–14).

Ugyanezt az elképzelést Kodály Zoltán *A magyar népzene* című – először 1937-ben megjelent – művében, a közben hozzáférhetővé vált rokon népi dallamok figyelembevételével árnyaltabban taglalta. „Az újabban előkerült cseremisz adatok egyelőre a kolomejka-kérdéshez nyújtanak új szempontot. Eddig azt hittük BARTÓKKAL, hogy a magyar kanásznótatípus a rutén kolomejkából származik. [...]

A cseremisz anyagban nagyobb számmal vannak mind a kisebb (rutén), mind a nagyobb (magyar) formának példái. [...] A cseremisz sorvége ugyan majdnem mindig 3 szótagú [...] ami a magyarban is elég gyakori arra, hogy ne tekintsük a kéttagú sorvéget kizárólagosnak. Ez viszont a cseremiszben is feltűnik itt-ott.

[...] Íme tehát egy jellemző ritmikus sajátság, amely összekapcsolja a magyar és a cseremisz példákat, a ruténben nincs meg. De még jelentősebb, hogy a cseremisz példa mind, a magyar majdnem mind ötfokú és kvintszerkezetű.

Mindkét sajátság ismeretlen a rutén anyagban. [...] lehetetlen elhinnünk, hogy a rutén az eredeti, s a magyar az átvétel. Sokkal valószínűbb, hogy a magyar az eredeti. [...] Természetesen a másféle, nem kvintszerkezetű dallamok rutén származása ezek után is valószínű. [...]

Még csak azt jegyezzük meg, hogy a »kolomejka« versformáját [...] nálunk már a XV. század óta műveli az irodalom. Kutatóink középkori latin hatást keresnek benne" (Kodály Z. 1937: 46–47).

1911. április 26-án Sztripszky Hiador Budapestről írt levelet Seprődi Jánosnak. Ekkor a megszólítás már „Kedves tesvir" volt, a beszédmód pedig tegező, ami arra utal, hogy korábbi szigorú kartársi kapcsolatuk fesztelen baráti viszonnyá oldódott. Ezúttal felvilágosítást kért Seprődi̇től előkészületben levő munkájához, mely még ugyanabban az évben Alexics György közreműködésével *Szegedi Gergely énekeskönyve XVI. századbeli román fordításban* címmel látott napvilágot Budapesten. Sztripszky néhány protestáns egyházi ének forrásáról tudakozódott. Seprődi, aki alaposan ismerte az egyházzene történetét, azonnal válaszolt, megadta a kielégítő tájékoztatást, s a posta akkori kifogástalan működésének köszönhetően Sztripszky már április 30-án háláját fejezte ki a segítségért. A kötet címe nem pontos, mert Tordosi Pál, a románok kálvinista püspöke, aki föltehetően az énekszövegek fordítója volt, nem közvetlenül Szegedi Gergely énekeskönyvét használta. A tíz dicséretet magában foglaló 16. századi töredéknek az a legnagyobb jelentősége, hogy a román irodalom korai, latin betűs nyomtatott emléke.[3]

[3] Sztripszky és Alexics művét több magyar és román szakember ismertette. Az *Erdélyi Múzeum* 1912-es évfolyamában jelent meg Kristóf György és Veress Endre igen alapos bírálata (l. Kristóf Gy. – Veress E. 1912: 291–296).

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Sztripszky Hiador szerepéről Seprődi János kárpátaljai népdalgyűjtésének készséges támogatásában először 1974-ben tettem említést a *Seprődi János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése* című, Benkő András gondozta kötet bevezetőjének *A népzenekutató* című fejezetében (Benkő A. szerk. 1974: 65–66). Most azért tartottam szükségesnek visszatérni együttműködésükre, mert azt kellett tapasztalnom, hogy erről – akárcsak általában Seprődi és Sztripszky tudományos munkásságáról – nem sokan szereztek tudomást. Viga Gyula, aki – részben Udvari Istvánnal közösen (Udvari I. – Viga Gy. 2001) – több tanulmányt szentelt Sztripszky életművének, *Sztripszky Hiador, Erdély együtt élő népeinek kutatója* című írásának közzétételét éppen azzal indokolta meg, hogy egy olyan sokoldalú személyiségre akarta felhívni a figyelmet, „akit életpályájának az egyik legaktívabb és legeredményesebb korszaka köt Kolozsvárhoz és Erdélyhez, s aki ehhez képest kevéssé ismert és jegyzett az itteni tudományosságban" (Viga Gy. 2001: 121). Seprődihez fűződő kapcsolatáról azonban, úgy tűnik, ő sem értesült, aminthogy Gaal György sem, aki Viga Gyulának Sztripszkyt illető érdeklődésére így válaszolt: „Az EMKE, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület – amiből az EKE is kivált – 1910-es nagy emlékkönyvének névmutatójában Sztripszky neve nem szerepel. Az EKE 1996-ban kiadott történetében sem említik. Végül *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyed százados tudományos működése 1859–1934* című, 1937-ben megjelent kötetben sem fordul elő a neve. Mindezek arra utalnak, hogy Sztripszky kolozsvári tevékenysége nem volt az illető intézmények szempontjából jelentős" (Viga Gy. 2001: 121).

Viga Gyula hivatkozott azonban Semayer Vilibáld *Az Erdélyi Kárpát-Egyesület kolozsvári Táj- és Néprajzi Múzeuma* című írására, melyben Sztripszkyről a következő méltatás olvasható: „Jankó János dr. [...] az Erdélyi Kárpát-Egyesület Népr. Múzeumát tudásának és energiájának egészével támogatta. Mindenekelőtt Sztripszky Hiador végzett tanárjelölt személyében múzeumi asszisztenst választatott, kivel együtt elindultak a gyűjtések folytatására. Az első kalotaszegi gyűjtésen asszisztense megtanulván a gyűjtést, később önállóan folytatta a Székelyföldön s az a közel 7000 tárgy, mely a múzeum mai állagát teszi, az ő fáradozásának és szakértelmének gyümölcse" (Semayer V. 1902: 143–144). Viga hangsúlyozta továbbá, hogy „Dr. Kós Károly szerint Sztripszky szakszerű tárgygyűjtése alapozta meg az Erdélyi Múzeum-Egyesület önálló néprajzi gyűjteményét

is, amely aztán 1942-ben magába olvasztotta az EKE hányatott sorsú etnográfiai kollekcióját" (Viga Gy. 2001: 123).

Vannak, akik csak a nyomtatásban kiadott könyvek és értekezések száma alapján ítélik meg a kutatók teljesítményét, pedig éppen a néprajz különböző ágaiban fölbecsülhetetlen tudományos hasznot jelent az összegyűjtött és múzeumban vagy archívumban elhelyezett tárgyak, illetve adalékok révén tett szolgálat. De akkor is, ha Sztripszkynek csak Kolozsváron végzett tevékenységére szorítkozunk, nem feledkezhetünk meg az *Erdélyi Múzeum* 1909-es, illetőleg 1911-es évfolyamában közzétett *Halottasházi játékok Máramarosban* (Sztripszky H. 1909) és *Ismeretlen kolozsvári rutén könyv 1746-ból* című tanulmányáról (Sztripszky H. 1911). Ugyancsak Kolozsváron jelent meg *Az erdélyi halászat ismeretéhez (Régi és mai halastavaink)* című műve (Sztripszky H. 1908). Erről nem kisebb tudósok, mint Cholnoky Jenő és Kelemen Lajos írtak ismertetést (Cholnoky J. 1908, Kelemen L. 1911). Utóbbi részletes bírálatában rámutatott a munka „hibáira, hiányaira s tévedéseire is", de kiemelte, hogy „mint alapvető és úttörő dolgozat figyelmet és elismerést érdemel" (Kelemen L. 1911: 307).

Szakirodalom

BARTÓK Béla
1934 *Népzenénk és a szomszéd népek népzenéje*. (Népszerű Zenefüzetek, 3.) Somló Béla Könyvkiadó, Budapest
BENKŐ András (szerk.)
1974 *Seprődi János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése*. A bevezető tanulmányt Almási István, Benkő András, Lakatos István írta. A zenei írásokat Benkő András, a népzenei gyűjtést Almási István rendezte sajtó alá. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
CHOLNOKY Jenő
1911 Sztripszky Hiador: Az erdélyi halászat ismeretéhez. *Földrajzi Közlemények* XXXVI. 212.
KELEMEN Lajos
1911 Sztripszky Hiador: Az erdélyi halászat ismeretéhez (Régi és mai halastavaink). *Erdélyi Múzeum* XXVIII. (5) 307–310.
KODÁLY Zoltán
1937 *A magyar népzene*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

KRISTÓF György – VERESS Endre
1912 Sztripszky Hiador – Alexics György: Szegedi Gergely énekeskönyve XVI. századbeli román fordításban. Protestáns hatások a hazai románságra. Budapest, MDCCCCX1. *Erdélyi Múzeum* XXIX. (4) 291–296.

SEMAYER Vilibáld
1902 Az Erdélyi Kárpát-Egyesület kolozsvári Táj- és Néprajzi Múzeuma. *A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője* III. (8) 141–149.

SEPRŐDI János
1903 A magyar ritmusról. Levél Kálmán Farkashoz. *Magyar Szó*. febr. 11.
1908a A hazai kisoroszok között. *Erdélyi Lapok* I. (1) 11–13, (2) 43–44, (3) 67–69.
1908b Stanislaw Ljudkevyč: Etnografičnyj Zbirnyk. 1. rész. Lemberg, 1906. *Ethnographia* XIX. (1) 52–61.
1915 Magyar hatások a kisorosz zenében. *Ethnographia* XXVI. (1) 46–55.

SZTRIPSZKY Hiador
1909 Halottasházi játékok Máramarosban. *Erdélyi Múzeum* XXVI. (2) 180–188.
1911 Ismeretlen kolozsvári rutén könyv 1746-ból. *Erdélyi Múzeum* XXVIII. (3) 170–182.

UDVARI István – VIGA Gyula
2001 Sztripszky Hiador néprajzi tevékenysége Erdély együtt élő népeinek kutatásában. In: KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 9. Ünnepi kötet Péntek János 60. születésnapjára*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 49–70.

VIGA Gyula
2001 Sztripszky Hiador, Erdély együtt élő népeinek kutatója. *Erdélyi Múzeum* LXIII. (1–2) 121–128.

Függelék
Sztripszky Hiador levelei Seprődi Jánoshoz

Mellékletünkben Sztripszky Hiador Seprődi Jánoshoz írt leveleinek betűhű másolatát közöljük. A kézzel írt levelek (II/15, ill. I/142–144. szám alatt) a Seprődi János családi hagyatékában találhatók. Az eredeti levelekben aláhúzással kiemelt szövegrészeket dőlt betűvel jelöljük.

1.

Levélcím: *Alsókalocsa*
Mármaros vm.
1908. július 2.

Kedves Kolléga Úr!

Engedje meg, hogy szíves útbaigazításáért forduljak. Itt nyaralok Mármaros tetejében a határtól pár kilométernyire kitűnő etnografikus területen, nagybátyámnál, az idevaló „orosz papnál", ahogy itt mondani szokás. VII. gimnazista öcsém Ungváron járt iskolába, de az a pech (a Bp. Hírlap szerint pekk) érte, hogy áprilisban beteg lett, sokáig nyavalygott, úgy, hogy júniusban a vizsgákra is betegen állott elő. Ilyen állapotában persze nem tudott levizsgázni, s így a különben közepes tanuló – aki a hatodikig tandíjmentes, jó diák volt – vizsgálatlan maradt. Maláriája volt, (részben még most is megvan) amely miatt apja más vidékre akarná küldeni, éspedig tekintettel az atyafiságra, énhozzám Kolozsvárra; én pedig kolléga úrra gondoltam s így talán – ha a dolog keresztülvihető volna – a ref. kollégiumba íratnók be a fiút.

Nagyon lekötelezne, hogyha minél előbb értesíteni szíves volna, sikerülhet-e a fiúnak az a terve, hogy most is készülgetve szeptemberben beiratkoznék az Önök iskolájába magántanulónak, és karácsonyig letenné a VII. osztályból a vizsgát, azontúl pedig a VIII.-at tanulná szintén magán- vagy akár nyilvános tanulói minőségben. Egyáltalán arra nézve méltóztassék utasítást adni, lehetséges volna-e pl. októberben, novemberben letennie a VII. oszt.-ból a magánvizsgát, avagy csak decemberben? Mennyi a beíratási és tanítási díj, amit szeptemberben kellene befizetni? Mennyi a magánvizsga díja? Azután persze a VIII.-ba kell őt beíratni: mennyi ennek a díja és mennyi a tandíj?

Mint ahogy már régóta tudni méltóztat, megeshetik, hogy engem az őszszel kineveznek Bpestre, s így a fiút ott kellene hagynom Kolozsvárt; ennélfogva nem tehetem meg, hogy őt magamhoz vegyem kosztba. Mit tudna, kolléga úr, tanácsolni ebben a kérdésben: bejuthatna-e gör. kat. magyar fiú létére a kollégiumba? Hogyha nem, akkor tudna-e valahol valami olyas vénasszonyt vagy akárki mást, aki diákokat tart kosztban-kovártélyban? Mennyit szoktak ott ezért tudomása szerint fizetni? Esetleg kolléga úr nem venné-e magához decembertől

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

júniusig? (Szeptembertől ti. itthon ülne és tanulna a magánvizsga letevésének idejéig; azután aztán állandóan Kolozsvárt.)

Lássa, mennyi kérdést adtam föl k. kolléga úrnak egyszerre, de azért ne haragudjék, cserébe fölajánlok érte valami jót, éspedig az etnográfiát. Most ti. hogy itt nyaralok jó 3 hetet bátyámnál, a legjobb alkalom nyílt régi tervünk azonnali keresztülvitelére, a magyar és rutén népzene összehasonlítására a helyszínen való gyűjtés útján.

Nagyon kérem tehát, hogy a fenti kérdésekre legyen szíves *előszóval* megadni a választ, éspedig úgy, hogy üljön azonnal vonatra. *Huszt* a végállomás, ott már várni fogja bátyám kényelmes kocsija, s onnan 6 órás kocsizás után megérkezhetnék. Bátyám ezennel hivatalosan meghívja koll. urat, s legyen meggyőződve, nagyon szívesen fogadja. Intézze úgy, hogy Kolozsvárról reggel induljon. Este Husztra ér, háljon meg itt a *Pannóniában*, s reggel küldje el a darabontot az ottani orosz pap udvarán már várakozó kocsinkért. Friss erővel aztán szépen kocsizhat gyönyörű vidéken, a Talabor völgyén fölfelé. Husztra érkezését okvetlen táviratozza meg még Kolozsvárról: *Vaszócsik Gusztáv, távíró Ökörmező, postával Alsókalocsa címzéssel*, éspedig elutazása előtt legalább *két nappal*, mert különben nem tudnók idejére leküldeni a kocsit.

Ha esetleg nem tudna jönni – amit én nagyon búsulnék – akkor *ajánlott levélben* szíveskedjék válaszolni. De mi okvetlen számítunk jövetelére. Etnografálunk sokat, hegedűjét el ne felejtse.

Szívből üdvözli

Dr. Sztripszky Hiador

Címem: *Alsókalocsa, Mármaros vm.* (posta helyben)

2.

Kedves tesvir!

Régen nem írtam már neked, no de most aztán ki is pótolom, legalább terjedelem dolgában. Nagy szükségem vagyon a te tudományodra egy óriási fontosságú bibliográfiai lelet dolgában, amelyről könyvet akarok írni. Kiadója már van. Tehát hallj ide (te erdélyi!): felfedeztem a legrégibb román nyelvű hazai nyomtatványt!!!

A dolog úgy történt, hogy egy pesti antikvárius könyvei között turkálva kezembe akadt Diodorus Siculusnak 1516-ban nyomtatott Viennae Pannoniae impressum jelzésű latin könyve Nagy Sándor bátyánkról. Ennek 1601-ben kötött bőrtáblájából *nyolc* darab XVI. századbeli különféle munkának 4-4 levele bukkant elő, éspedig 7 kolozsvári nyomtatvány a Heltai-nyomda megnevezésével 1570 és 1580 közötti esztendőkből, amelyek egyike – egy kolozsvári scholae

rector halálára írott epicedion – ez idő szerint ismeretlen. A nyolcadik azonban valóságos rejtély.

De mellékelem hasonmását is: nem egyéb ez, mint Szegedi Gergely 1569. évi énekének magyar embertől készített, magyar helyesírású, latin betűs dicséretei – román nyelven. XVI. századbelisége föltétlenül bizonyos. Érdekessége azonban még növekedik azzal, hogy a román szövegek fölött magyar a cím. A mellettük álló utalásokból pontosan kimutatható, hogy még a magyar ritmus megtartásával – tehát ugyanazon dallamokra! – készített román fordítás nem egyéb, mint a protestáns hitre tért románok számára nyomtatott kálvinista énekeskönyvnek töredéke. Sajnos csak a 2., a B ív volt meg a táblában.

A rejtély azonban most következik. A román nyomtatvány foglalata tíz dicséret. Az első csonka ugyan, de csak két első sora hiányzik, amelyek az előző ív alján voltak, de magyar címe Szegediből így is megállapítható. A tízből hétnek pontosan egyező eredetijét meg is találtam Szegedinek illető énekeiben, de hármat itt hiába kerestem. Ez tehát azt jelenti, hogy a román fordítás nem az 1569. évi kiadás után készült, hanem másból, éspedig régebbiből. Egyet, a IV. számút csakugyan meg is találtam egy későbbi énekben, éspedig az 1566. évi váradiban, amelynek Hellebrandttól a wolfenbütteli könyvtárban levő eredeti után készített másolata kezem alatt van. Kettőt azonban – a IX. számú Mostan Úristen és a X. sz. Diczerietec az Wrat – a váradiban sem találok. Ez tehát azt jelentené, hogy a román fordítás nem a váradiból történt, hanem egy még régebbiből. Ez pedig nem lehet más, mint Szegedi Gergely *1562*. évi – elveszett – első kiadása. Ez viszont arra vezet, hogy íme az elveszett könyvnek legalább 2-3 darabját restaurálni tudjuk azzal, hogy a román szöveget egyszerűen visszafordítjuk magyarra, mert hiszen egykori eredeti magyar címét úgyis ott láthatod a román szöveg homlokán. Vagyis a román szöveg 1562–1566 között készült.

Ez a dolog irodalomtörténeti része.

Műveltségtörténeti része sem alábbvaló, mert hiszen íme nyilván bizonyságunk vagyon arra, hogy a XVI. század derekán nem csak lutheránus szászok foglalkoztak a románok megvilágosításával, mint ahogyan ezt eddig tudtuk (Geszti és Forró csak a 80-as években nyomtattak románul), hanem a *kálvinista magyarok is*. Minthogy pedig a román szöveg betűi, valamint a homlokszöveg betűi feltűnően hasonlítanak a Hoffhalter váradi meg a Komlós András debreceni betűihez, azt kell hinnem, hogy a román szöveget is alighanem ugyanott nyomtatták, ahol a magyar eredetit, ti. Debrecenben. Hoffhalter pl. éppen 1565-ben Debrecenbe ment át! – Ez pedig a dolog bibliográfiai része.

Amint látnivaló, mindenképpen érdekes kis munka ez a 8 oldalnyi román nyomtatvány. Hasonmásban, átírással és magyarázatokkal fogom kiadni még lehetőleg június folyamán, de az elejére becsületes kultúrhistóriát szeretnék ragasztani. Ebben megírnám a románság etnográfiájából levonható eredményeket, ezek visszahatását a reformizáló törekvésekkel szemben; azután a reformáció próbálkozásait a románság közepette, ennek összes irodalmi emlékeivel stb.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Ehhez már mostan nagy szükségem vagyon, tesvir, a te tudományodra. Elsősorban légy jó, nézz utána, énekeskönyveitekben, kivált a IX. és X. számoknak meg a IV.-nek. Két töredék is van könyvtáratokban, amelyekről azt sejtik, hogy Szegedinek egy-egy későbbi kiadásai, éspedig 5. és 7. kiadása (Erdélyi Pál: Könyvszemle 1899. 115. lap: 13. és 15. számú darabok). Ha megtalálnád őket, nagy volna az én örömem. – Esetleg máshol is kereshetnéd. A Gönczi énekesében megtaláltam ugyan a IX. számút (Kolozsvár, 1690. 275. l.), de ez késői; s még így is maradna a X. számú, amelyet se XVI. századbeli énekesekben nem találok, se későbbiekben.

A második kérésem az volna, hogy lennél szíves utasítani engem olyan forrásokra, amelyekből a románok reformációjára, a prot. román eklézsiákra, szervezetükre stb. adatokat nyerhetnék. Pokolyt, Hunfalvyt, Réthyt, Jancsót ismerem, de ez nem elég. A protestáns szemlékben és adattárakban bizonyára volna ilyesmi, de nem tudom, hol és miféle lapokban nézzek utánuk. Vagy más forrást is tudnál még?

NB. Nagyon kérlek, küldd ezt a fotografikus hasonmást nekem vissza. A román nyomtatvány gazdája 600 koronát adott érte a zsidónak! Nekem csak egyet adott, s ebből dolgoznom kell. Amíg a munka nem jelenik meg, légy szíves, *hallgass az egészről*: *senkinek egy szót se említs róla*. Erre több okom is vagyon. Nagyon természetes, hogy aztán neked is szolgálok egy díszpéldánnyal a kész könyvből.

Rémítően égek: mit szólsz hozzá és milyen segítséget tudsz hozzá adni.

Szeretettel ölel pajtás tesvired,

Bp. 1911. IV. 26. Hiador

VII. Damjanich u. 33.

3.

Kedves tesvir!

Nagyon hálás vagyok pompás és gyors útbaigazításodért. Régen, már a dolog elején volt szándékomban a két, nálatok található csonka énekesnek az átvizsgálása, de most már látom, hogy ez halaszthatatlanul el is végzendő. Nagyon fontos ugyanis ismernem ennek a kettőnek elrendezését, mert belőle következtetést vonhatok aztán a románra nézve is. Azt már látom, hogy a két utolsó darab csakugyan unitárius ének. Ámde Huszár Gál és Szegedi 1560- és 62-ben már nyomtatásban adták ki énekeiket, amikor az unitárizmus még nem fejlődött ki határozottan különálló egyházzá; úgyhogy írhatta volna őket az unitárius Dávid F. is, de még akkor írta, amikor még nem volt unitárius. Ennélfogva közösnek, általános protestánsnak kell tekintenem a két darabot, s nem expresse

unitáriusnak. Ilyen értelemben pedig csakugyan lehetett is helyük a kálvinista román énekesben.

Át kell vizsgálnom tehát valamennyi XVI. századi énekesünk tartalmi elrendezését. Persze mindent felkéretni Bpestre hosszas dolog volna, tán nem is adnátok ki – unikumokról lévén szó – kölcsönbe el a háztól. Ezért hát más úton próbálkozom. Légy szíves tehát valami VI.–VII.-es iskolás diákkal – aki most nem nagyon szurkol a vizsgák miatt – illendő honorárium fejében a következőket elvégeztetni könyvtáratokban. Mind a két csonka (Szegedi G.) énekesnek minden énekét kiírni, éspedig az ének első, befejezett értelmű mondatát 1) az eredeti helyesírás pontos másolatával, 2) a sornagyság – illetőleg hosszúság – megtartásával, 3) a lapszám megjelölésével. Ha az ének két vagy több lapra terjed, úgy az első és utolsó lap jelölendő, pl.: *Diczerietec az Wrat (Szeg. 1570. 187–189.*)

Az egész dolog nem olyan nehéz, hogy egy ügyes diák ne tudná pontosan elvégezni, és bizony gyorsabban is menne, mint ha hivatalosan felkérném, míg ide feljőne s nekem három-négy du. be kellene zónázni a Városligetből a könyvtárba, amely már 4 órakor záródik etc.

Tehát, édes pajtás, nagyon lekötelezném, ha erre a munkára valami ügyes fiút kaphatnál. Látatlanban is rászánok neki 4-5 koronát.

A Prot. Egyh. Adattárért azonnal beloholtam a Nemz. Múz. könyvtárába, de itt bizony csak hét kötet van meg, a VIII., – amelyben Pokoly közleménye a fogarasiakról van – még nincs feldolgozva, s így nem is tudták előadni. Légy oly jó tehát és küldd el nekem a tiéteket 1-2 heti használatra ajánlott levélként (ha nem éppen nehéz a könyv).

Ha már Dăianu is tudja, akkor nincs minek titkolózni többet, sőt egyenest fel is oldozlak a titoktartásból. Veress Endrének is megírtam, s nem ártana, ha Kovács Pistának is elmondanád. Ez igen derék fiú, s amellett jó kálvinista és irodalmi érzékű ember, szeretem is a fiút, hadd tudja meg ő is.

Ne haragudj, édes rózsám, hogy ennyifélével terhellek, de tudod, mikor az ember belekóstol valami efféle ritkaságszámba menő dologba – amelynek nemzeti szempontból való óriási fontosságát nagyon is érzem – szeretnék valami becsületes munkával állani ki a placcra, s ehhez bizony nagyon elkél a te segítséged.

Szívből ölel szerető pajtásod,
Hiador

Bp. 1911. IV. 30.
VII. Damjanich u. 33. III. 20.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

4.

Kedves tesvir!

Mi a kő, hogy úgy hallgatsz? Talán – akaratlanul – megbántottalak valamiben múltkori kérésemmel? Az Istenért, ne tedd azt, hogy haragudjál reám, hiszen látod, úgy áll a dolog, hogy könyvemnek van ugyan kiadója – maga a töredék tulajdonosa – de nincs aki honorárium fizessen. Ő ugyanis lemondott a nyomtatási költségek visszatérésének igényéről, s honorárium fejében átengedte az eladandó könyvekből befolyó jövedelmet. Minthogy pedig nyelvészetileg nem tudnék semminémű magyarázatot fűzni a publikációhoz, Alexics Györggyel társultam, s mármost a jövedelmen is osztoznom kell vele. Így hát minden előleges költséget magam viselek, s emiatt ajánlottam íródeákodnak csak olyan keveset a nálatok levő két énekes első sorainak lemásolásáért. Úgy gondolom, ez a hallgatás oka ugye?

A Pokoly közleménye (a fogarasi ref. románokról) még olyan új kiadvány, hogy azt – az Adattár VIII. kötetét – a mi könyvtárunk csak hónapok múlva dolgozza föl, s így csak későn juthatnék hozzá. Ezért kértem kölcsön ezt a ti könyvtáratokból, de hát nem feleltél. Vagy talán valami baj van a ház körül? Mindenesetre nyugtass meg, kérlek, pár sorral.

Az unitárius énekre való utalásod igazán pompás volt, nagyon köszönöm neked az új – helyes – nyomot. Majdnem az egészet a Dávid énekeskönyvéből fordította az az ismeretlen atyafi – 10 énekből hatot – s a többit a váradiból. Minthogy te a váradi énekest nem ösmered, nemsokára megküldöm neked pontos tartalommutatóját. Gyarapodjék lexikonod. Addig is küldök neked egy kis kottát: hátha annak is veheted valamelyes hasznát.

Ölel szeretettel
Hiador

Bp. 1911. V. 10
Damjanich u. 33.